

Ronny Norén
är fil.dr och pensionerad docent
i nationalekonomi från
samhällsvetenskapliga fakulteten
vid Umeå universitet.

Weimarrepubliken och inflationen: teori och verklighet

Anledningen till denna artikel är att det är 100 år sedan hyperinflationen inträffade i Tyskland. Anpassningen till fredstid efter första världskriget kan indelas i tre perioder. Den första, 1918–1923 kännetecknades av inflation, den andra, 1924–1929, av rationalisering i produktionen, och den tredje, 1929–1933, av den internationella depressionen.

Denna artikel studerar dessa perioder mot bakgrund av den klassiska kvantitetsteorin för att förklara sambandet mellan den tyska penningmarknaden och valutakursens förändring. Den tyska mellankrigsutvecklingen, med dess reala fram- och motgångar, kommer att belysa styrkan relativt svagheten med denna teori.

I januari 1919 valdes en nationalförsamling för Tyskland som skulle anta en ny riksförfattning ¹⁾. Eftersom Berlin skadades av gatustrider sammanträdde den konstituerande nationalförsamlingen i stället på nationalteatern i Weimar. Därav kommer benämningen Weimarrepubliken. Detta är en redogörelse av den ekonomiska utvecklingen med betoning på inflationen i Weimarrepubliken 1918 till 1923 och dess konsekvenser, vilket innefattar depressionen 1929.

Det tyska kejsarrikets riksdag avskaffade guldmyntfoten den 4 augusti 1914, som en ekonomisk nödvändighet. Inflationen hade tagit fart redan under första världskriget när staten lånade från allmänheten (krigsobligationer) för att täcka kraftigt ökade utgifter på grund av krigsinsatsen. Under hela första världskriget utspelades ingen krigshandling på tysk jord. Slagfälten fanns på avstånd, och rapporterna därifrån var så välfyllda med fiktiva framgångar, att den villkorslösa kapitulationen i november 1918 kom som en total överraskning för de tyskar som placerat sina sparpengar i krigsobligationer (Ryden ²⁾).

Källarvalv i en bank fylls av sedlar under den skenande inflationen i Weimarrepubliken i början av 1920-talet.

På grund av utfallet av kriget var det omöjligt för den tyska staten att köpa tillbaka obligationerna. Tyskland var alltför bräckligt för stora skattehöjningar. Till en början hade inflationen en stimulerande verkan på ekonomin. Valutan deprecierades kontinuerligt, vilket gynnade exportindustrin, vilken var motorn för en återhämtning. Arbetstiden förkortades och sociala förmåner byggdes ut. Men varornas och kapitalets fria rörlighet över gränserna var relativt begränsade. Den fria rörligheten ökade under perioden 1924 till 1929, men efter 1929 drabbades varu- och finansmarknaden av den världsekonomiska krisen och rörligheten mellan länderna avstannade återigen.

Stramare penningpolitik infördes våren 1920 och våren 1921 för att motverka en stegrad inflation. Detta får den reala ekonomiska uppgången att avstanna. Till detta bidrager krigsskadeståndet ³⁾ (Det så kallade Londonultimatumet av den 5 maj 1921), vars stora betalningsbelopp och stränga återbetalningsvillkor beslutsfattare och allmänhet inte kunde förvänta sig. ⁴⁾ 1919 var BNP per capita endast 73 procent av den nivå som gällde 1913. ⁵⁾ I januari 1922 hade arbetslösheten noterats till endast 0,9 procent ⁶⁾, men på grund av inflationen var den reala lönenivån

signifikant under 1913 års nivå. Stigande priser resulterar i nya kompenserande lönekrav 1921.

Eftersom annan finansiering ej var möjlig började den tyska riksbanken trycka pengar, både för att betala krigsskadeståndet och för att köpa upp utländsk valuta för betalning av nödvändig import. Följden blev ett ytterligare fall av markens köpkraft (inflation), varför den tyska staten tvingades att trycka ännu fler sedlar, eftersom priserna ökade och därav behovet av pengar. Hushållens ekonomi reducerades av den höga inflationstakten, och det får således effekter på efterfrågan. Det resulterar i kraftigt stigande arbetslöshet från slutet av 1922 och framåt. År 1914 hade en amerikansk dollar kostat 4,2 mark, i januari 1921 kostade en amerikansk dollar 191,80 mark. ⁷⁾

Men vad är inflation – kvantitetsteorin och dess utvidgning

Inflation är en ökning av den allmänna prisnivån som gör att man kan köpa färre varor och tjänster för samma mängd pengar. Priset för samma korg med varor i affären stiger över tiden och pengarna minskar alltså i värde. Om priserna stiger på några enstaka produkter är det inte inflation i egentlig mening. Priset på en viss produkt

kan stiga om den för tillfället är särskilt efterfrågad, eller om tillverkningen eller distributionen av produkten störs så att utbudet av den minskar. Sådana prisökningar brukar kallas för relativprisförändringar, det vill säga att vissa enskilda priser stiger relativt andra. Det är alltså inte inflation. För att vi ska tala om inflation ska den allmänna prisnivån stiga.

Inflation kan uppstå om efterfrågan i ekonomin är stark, som den är i en högkonjunktur. Hushållen efterfrågar då många varor och tjänster, och det är lättare för företagen att höja priserna. Inflation kan också uppstå om företagens kostnader ökar, till exempel för löner och energi eller andra faktorer som används i produktionen. Företagen kan då komma att höja sina priser i takt med kostnadsökningen. Det som startar med en stegring av exempelvis energipriserna – vilket egentligen är en relativprisförändring – kan sprida sig vidare till andra priser. Resultatet blir att hela den allmänna prisnivån stiger, det vill säga att det blir i allmänt tal inflation. Det som nu skall presenteras kommer dock att avgränsa begreppet inflation till att endast ha sin förklaring i förändring i penningmängden.

Vår redogörelse utgår från den klassiska kvantitetsteorin. Den är en teori för bestämning av den allmänna prisnivån med fokus på det långsiktiga sambandet mellan penningmängd och prisnivå. Fram till 1930-talet var den klassiska kvantitetsteorin den helt dominerande makroekonomiska teorin. De klassiska ekonomerna utgick från full sysselsättning där det ekonomiska systemet antages befinna sig i balans, det vill säga jämvikt i sin analys av reala förlopp. Att pengar brukas utan att förbrukas är utgångspunkten för kvantitetsteorin och dess centrala begrepp: penningmängdens omloppshastighet, det vill säga

”En förändring av penningmängden leder till en motsvarande förändring av prisnivån. Med andra ord: prisnivån är direkt proportionell mot penningmängden, förutsatt att full sysselsättning råder.”

hur ofta pengar används i ekonomiska transaktioner under en viss period.

Vi antager att full sysselsättning råder. Penningmängdens omloppshastighet antages konstant, bestämd av institutionella förhållanden och finanssektorns utvecklingsgrad. Eftersom dessa bestämningsfaktorer ändras långsamt över decennier, ändras omloppshastigheten sakta. Vi får då den klassiska kvantitetsteorin för prisnivåns (inflationens) bestämning på medellång sikt: *En förändring av penningmängden leder till en motsvarande förändring av prisnivån.* Med andra ord: prisnivån är direkt proportionell mot penningmängden, förutsatt att full sysselsättning råder.

Vid icke full sysselsättning blir prisnivåns tillväxttakt *skillnaden* mellan den nominella penningmängdens tillväxttakt och den potentiella produktionens tillväxttakt.⁸⁾ Grafiskt brukar detta illustreras i ett omvänt L. Horisontellt har vi reala BNP och vertikalt prisnivån. Vi ökar penningmängden utifrån ett läge av icke full sysselsättning. Resultatet är att BNP ökar, men prisnivån förblir konstant. Vid en viss punkt nås ett läge med full sysselsättning, det vill säga den klassiska kvantitetsteoriens förutsättning. Vi fortsätter dock att öka penningmängden vid full sysselsättning. Följden blir att ökningen i penningmängden ökar prisnivån i motsvarande takt. BNP kan dock öka via ökningar i arbetsstyrkan, att ny teknik införs, eller via strukturomvandling inom ekonomin. Inflation är enligt Milton Friedmans berömda uttalande endast ett monetärt fenomen.⁹⁾

Växelkursens förändring – kort och lång sikt

Efter detta kommer en presentation av kvantitetsteorin i utökad form till att även inkludera valutamarknaden. Det är vad vi kallar tillgångsansatsen för att förklara valutakursens förändring. Diskussionen gäller två länder: Tyskland och USA, där USA får representera hela omvärlden.¹⁰⁾

Efterfrågan på valuta bestäms, allt annat lika, av den förväntade avkastningen i både Tyskland och USA. Två komponenter är aktuella; ränta och förväntad växelkursförändring (detta kallas ränteparitet). Även risk och likviditet spelar in.

Vi bortser dock från dessa. Då den förväntade avkastningen i tyska mark är lika med den förväntade avkastningen i amerikanska dollar kan detta tolkas som ett jämviktsvillkor med innebörden att placeringar i alla valutor i jämvikt ger samma förväntade avkastning. Prisnivån antages konstant, vilket definierar kort sikt. Jämvikt antages råda på penningmarknaden. Penningefterfrågan bygger på den nominella räntan och nationalinkomsten.

Utgångspunkten är en jämvikt med innebörden att placeringar i alla valutor i jämvikt ger samma förväntade avkastning, det vill säga att ränteparitetsvillkoret är uppfyllt. Villkoret måste vara uppfyllt för att det skall råda jämvikt på de internationella kapitalmarknaderna. Investering sker i den valuta där avkastningen är högst. Exempelvis avkastningen av att investera i tyska tillgångar blir den tyska räntan minus den förväntade deprecieringstakten hos den tyska marken. Om avkastningen i amerikanska dollar är högre än i tyska mark, ger det arbitragevinster ¹¹⁾ genom att flytta över tillgångar till USA. Kapitalutflöde i Tyskland leder till att den tyska marken deprecieras. I jämvikt (avkastningen på de båda valutorna är lika) upphör kapitalutflödet. Vi antar perfekta marknader.

Nu skall vi titta närmare på denna jämvikt och hur den förändras när den förväntade avkastningen påverkas av växelkursen. En förväntad appreciering av tysk valuta ökar den förväntade avkastningen på landets tillgångar. En depreciering av tysk valuta minskar däremot den förväntade avkastningen på landets tillgångar. Först är det penningmarknaden i Tyskland. Vi studerar en ökning av penningutbudet i Tyskland. Den tyska riksbanken ökar penningmängden, givet efterfrågan. Detta får som konsekvens en förväntad räntesänkning i Tyskland. Den förväntade avkastningen på tillgångar i tyska mark faller. Som beskrivits ovan, tyska mark säljs och amerikanska dollar köps på valutamarknaden. Det leder till att tyska mark deprecieras och amerikanska dollar apprecieras.

Det som tillkommer på medellång sikt är att priserna blir rörliga. Om detta nu betraktas som en permanent ökning av penningutbudet, ökar också sannolikheten att denna förändring leder till prisökning, det vill säga inflation i Tyskland.

Men den långsiktiga placeraren av valuta tittar på de långsiktiga förväntade reala effekterna, ej på den kortsiktiga nominella förändringen. Den relativa nominella deprecieringen och dess ökning i den förväntade nominella avkastningen i exportinkomster i tysk valuta motverkas av den kraftiga tyska inflationen. Det betyder att penningutbudet i reala termer inte blir så stort som förväntades i nominella termer. ¹²⁾ Detta betyder att ofta har våra förväntningar överdrivit växelkursförändringen när vi ser det i reala termer.

Hur stor denna överdrift är skiljer sig åt för varje fall som studeras. Det påverkar avkastningen i valuta och vad som kan vara den säkraste placeringen i valuta. I det läge som råder kan det förväntas att kapitaltillgångar i amerikanska dollar kan vara en säkrare placering på medellång sikt än placering i tyska mark. Detta var aktuellt i 1920-talets Tyskland.

Den snabbt stigande tyska arbetslösheten under 1923–1933 var en klar avvikelse från kvantitetsteorins antagande. Det betyder att produktionsförmågan starkt begränsas i den tyska ekonomin. Detta samt restriktionerna i den internationella rörligheten begränsade effekten för den möjliga exporten efter en depreciering. Vi antar vidare att alla förväntningarna om den ekonomiska utvecklingen omedelbart realiserar. Det betyder att risk och osäkerhet inte omfattas av den ekonomiska analysen. Detta antagande var inte längre realistiskt. De grundläggande byggstenarna i kvantitetsteorin kvarstår, men utfallet förändras eller uteblir när den verkliga situationen kraftigt avviker, som var fallet i Tyskland under 1920-talet.

Tysk inflationsutveckling och dess konsekvenser

Allmän ekonomisk avmattning resulterade i arbetslöshet och likviditetskris för företagen. Sommaren 1922 övergick inflationen till hyperinflation på grund av minskat förtroende för den tyska ekonomin såväl inom som utanför landet. Denna utveckling lockade till ökad spekulation. I oktober 1922 kostade det 3 180 mark för en dollar. Förtroendet för den tyska ekonomin undergrävdes ytterligare och tyska leveranser uteblev, vilket resulterade i en fransk-belgisk ockupation av Ruhrområdet i januari 1923,

Tysklands viktigaste industriregion, för att driva på betalningen av krigsskadeståndet. Regeringen i Berlin uppmanade till passivt tyskt motstånd. Tyskland tog på sig stor försörjningsbörda (arbetslöshetsunderstöd och subventioner till företagen). Detta finansierades via sedelpressarna, eftersom den tyska industriproduktionen och därmed skatteunderlaget hade lamslagits. Resultatet blev en okontrollerad prisexplosion.¹³⁾ Följden blev ekonomisk avmattning, snabbt stigande arbetslöshet och minskad export. Sommaren 1923 står produktionen praktiskt taget still. I slutet av november 1923 stod marken i den osannolika växelkursen en dollar mot 4,2 biljoner mark.

”Under juni 1922 till juni 1923 övergick inflationen till vad vi kallar hyperinflation, åtföljd av ekonomisk avmattning, minskad export och snabbt stigande arbetslöshet. Den osannolika siffran på 27 475,0 procentenheter noterades.”

Inflationen var under krigsåren, det vill säga från november 1914 till november 1918 låg, endast 1,2 procentenheter i prisökning registreras. Vid krigsslutet november 1918 till maj 1919 var däremot registrerat en ökning till 37,0 procentenheter. Inflationen ökade snabbt från maj 1919 till februari 1920 till 467,0 procentenheter. Inflationen gick dock från denna tidigare prisökning tillbaka med 22,0 procentenheter i februari 1920 till maj 1921. Inflationen ökade igen i maj 1921 till juni 1922 med 438,0 procentenheter.

Under juni 1922 till juni 1923 övergick inflationen till vad vi kallar hyperinflation, åtföljd av ekonomisk avmattning, minskad export och snabbt stigande arbetslöshet. Den osannolika siffran på 27 475,0 procentenheter noterades.¹⁴⁾ Resultatet blev en prisexplosion. Sedlar av allt högre valörer utfärdades. Den 2 november hade den tyska riksbanken utfärdat en hundrabiljonerssedel.¹⁵⁾

Det behövdes 1923 inte mycket för att de in-

”Det behövdes 1923 inte mycket för att de internationella investerarna skulle fly från den tyska marknaden, och i denna panik ligger en viktig förklaring till att inflationen fick sådana proportioner och den tyska valutan snabbt och totalt bröt samman under senare delen av 1923.”

ternationella investerarna skulle fly från den tyska marknaden, och i denna panik ligger, enligt Holtfrerich (1986), en viktig förklaring till att inflationen fick sådana proportioner och den tyska valutan snabbt och totalt bröt samman under senare delen av 1923. Det ekonomiska systemet bröt samman och de inhemska tillgångarna uttraderades (inklusive de föregivet säkra krigsobligationerna). Detta drabbade främst den tyska medelklassen, vilken har sina tillgångar till övervägande del i traditionellt banksparande. Om man försörjde sig på sin egendom påverkades man i lägre grad. Detta gäller också om man hade varit lönearbetare och inte hade några besparingar, då förändrades inte ens tillvaro särskilt mycket (under förutsättning att man inte hade blivit arbetslös).

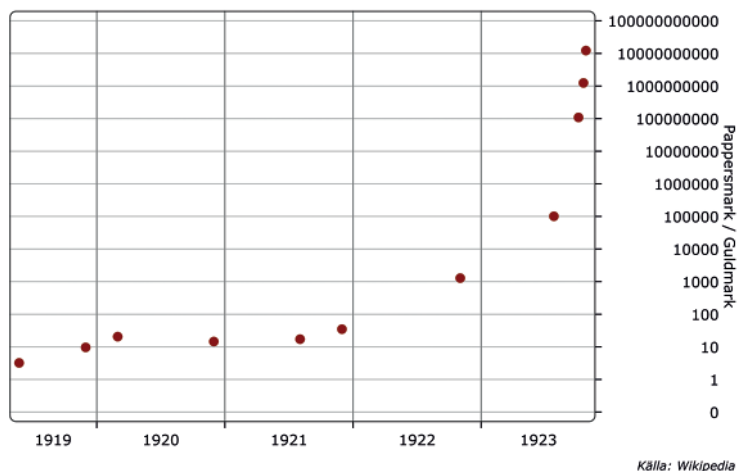
Däremot hade miljontals medborgare ur främst medelklassen fått se sina besparingar, inklusive krigsobligationerna, bortspolade. Denna grupp kände sig övergivna av den nya Weimarrepubliken.¹⁶⁾ Weimarrepubliken förlorade medelklassen under inflationen och arbetarklassen till följd av stabiliseringspolitiken.¹⁷⁾

Analysen av inflationen under de tre perioderna är baserade på kvantitetsteorin. Frågan som nu inställer sig, är om den observerade ökningen av prisnivå motsvarar den som förutspås, eller är där andra inslag som också bidrager till prisnivåökningen? Den importprisökning som kommer av att valutan deprecieras, orsakat av inflationen, bidrog också till att den allmänna prisnivå ökade. Det finns alltid en risk att aktörer på marknaden utnyttjar inflationen till att öka sina priser mer än vad som kan motiveras av infla-

tionsutvecklingen. Det kan vara som kompensation för kostnader som okontrollerat uppstått eller uteblivna ekonomiska möjligheter, som en plötslig samhällsförändring eller ett krig utgör. Sammantaget kan några kvantitativa data inte ges,¹⁸⁾ utan det blir en hypotes från fall till fall.

Det kan emellertid konstateras att de som var vinnare på en inflationsutveckling var hypoteksinnehavare och andra låntagare som kunde betala tillbaka sina skulder med devalverade pengar. Till vinnarna hörde även de som var innehavare av utländsk valuta. De som hade kunskap och resurser till att flytta kapitalbelopp mellan olika valutor, det vill säga att placera kapital där valutatan är starkast för att sedan användas i det land där valutatan blivit svag. En annan grupp var de som hade utländska kunder som kunde betala i sina egna valutor. Det innefattade också de som kunde idka byteshandel med varor eller tjänster.

Dessa grupper, som återfanns främst inom den högre medelklassen, företagare och penningplacerare, hade inget direkt incitament av att motverka inflationsutvecklingen i det första stadiet, det vill säga innan hyperinflationen tog överhanden över prisutvecklingen. Dessa incitament kan av förekommande skäl tillsammans driva på en högre prisutveckling än vad som motiveras av kvantitetsteorin. Föreställningen om att inflationen kunde ha några positiva ekonomiska effekter upphörde emellertid i samband med hyperinflationen.

Figur 1. Hyperinflationen ledde till att en guldmark i november 1923 motsvarades av över tusen miljarder pappersmark. (Enligt Versaillesfreden bestämdes Tysklands krigsskadestånd till 132 miljarder guldmark.)

Den 15 november 1923 införs en ny valuta (Rentenmark), som senare blir Reichsmark den 30 augusti 1924, som var knuten till en guldmyntfot. Anknypningen till guldmyntfot upphörde dock redan 1931. Reichsmark kom att gälla till 1948. Det blev stopp för inflationen¹⁹⁾ och därmed stabiliserades statsfinanserna. Nästa steg var att skära ned antalet statsanställda med en fjärdedel. Därefter gjordes nedskärningar i välfärdssystemet i kombination med att beslut om arbetstider överlämnades till arbetsgivarna, vilket resulterade i ökade arbetstimmar.

Stabiliseringsprogrammet blev dock framgångsrikt. Rationaliseringen inom produktionen tog fart. Nya förhandlingar om krigsskadeståndet, Dawes- (1924) och senare Young-planen (1929) genomfördes. I samband med Dawes-planen drogs trupperna tillbaka från Ruhrområdet. Ekonomisk återhämtning skedde, vilken finansierades av amerikanskt kapital, eftersom inhemsk finansiering ej var möjlig. Arbetstidsreglering återinfördes stegvis till 8 timmar. Industriproduktionen 1927 nådde nivån 1913 och de två följande åren överstegs denna nivå.

Livsstilen påverkas. Under fem år, "Die Goldenen Jahre", är Berlin en kulturell mötesplats där det experimenterades hämningslöst inom alla områden. Masskonsumtionen blir ett uttryck för de gyllene åren och kreditinköp blev allt vanligare bland medelklassen.²⁰⁾ För första gången upplevde en regering (Stresemann) en hel mandatperiod, 1924–1928.

Kort efter Young-planen kom depressionen.

Depressionen, det tragiska avslutet för den tyska demokratin

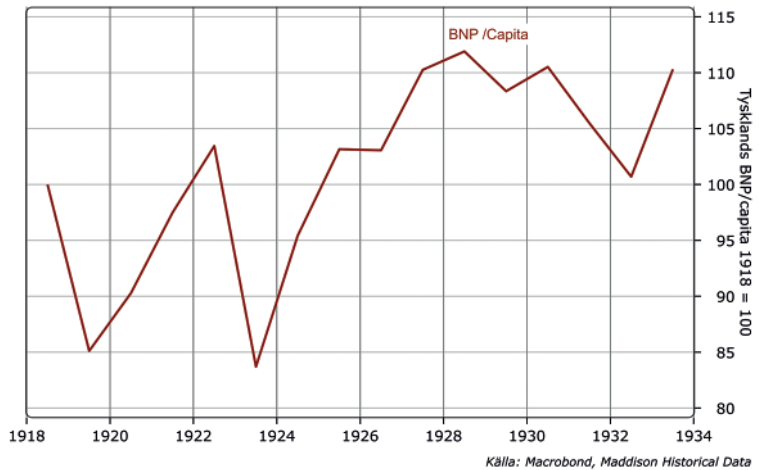
Den positiva ekonomiska utvecklingen bryts vintern 1929–30 på grund av efterverkningarna av kraschen på New York-börsen den 24 oktober 1929. Kraschen på New York-börsen utlöser en finanskris, som snabbt sprider sig till andra länder.

der sig till Tyskland när amerikanska banker kräver tillbaka sina kortfristiga tyska lån. Sysselsättningen i Tyskland faller kraftigt från en redan utsatt position. År 1924 var arbetslösheten 978 000. I september 1928 på grund av återhämtningen hade den sänkts till 620 000. I september 1929 ökade den åter till 1 320 000, i september 1930 till 3 000 000, i september 1931 till 4 350 000 och i september 1932 till 5 102 000. I januari 1933 var 6 100 000 tyskar arbetslösa, ²¹⁾

cirka en tredjedel av den totala arbetsstyrkan.

I olika makroekonomiska variabler noterades en uppgång mellan 1925 till 1929, som därefter bryts i en kraftig nedgång under de två åren 1931–1932 i löpande priser. Detta gäller för BNP, privat konsumtion, privata investeringar, offentliga utgifter och offentliga investeringar. Offentliga transfereringar, som är skattefinansierade men ej inkluderade i BNP, uppvisar samma utveckling. När det gäller utrikeshandel i varor och tjänster har vi en motsvarande utveckling. Den högsta nivån 1929 bryts i en kraftig nedgång 1931 och 1932. ²²⁾

Medborgarnas tillgångar var uttraderade sedan tidigare, vilket nu betyder en direkt utsatt ekono-

Figur 2. Tysklands BNP sjönk under hyperinflationen 1922–23 men repade sig snabbt efter ett stabiliseringsprogram. Följande gång BNP sjönk markant, 1931–32, rådde deflation och världsomspännande depression.

misk situation. Tyskland var speciellt utsatt. Den tyska valutan, vilken redan var svag på grund av den tidigare inflationen och krigsskadeståndet, deprecieras. Detta gynnar exporten i normala fall. Problemet var, förutom den omfattande arbetslösheten, att världshandeln gick starkt tillbaka. Varu- och finansmarknadens rörlighet över gränserna begränsades kraftigt av den världsomfattande depressionen. Exportmöjligheterna uteblev, kvar blev de fördyrade nödvändiga importvarorna.

Ännu en kris med nu förödande politiska konsekvenser för den tyska ekonomin. Den turbulens som råder skapar också en betydande osäkerhet om framtiden bland stora grupper av befolkningen. Stram tysk penningpolitik i kombination med statliga nedskärningar förvärrade och förlängde krisen. Förtroendet för Weimarrepubliken och därmed demokratin uttraderades inom breda befolkningsgrupper. Denna utveckling förstärktes via aktivt politiskt motstånd inom Weimarrepubliken, främst från konservativt håll men även från kommunisterna, vilka hade den nyinrättade sovjetstaten som förebild.

Tysklands ledande konservativa befolkningsgrupp drömde sig tillbaka till det kejsarliga Tysklands disciplinerade stat, som de gärna ville se återförd i en eller annan form. Weimarrepubliken lyckades inte demokratisera den tyska högern. Under 1920-talet och i början av 1930-talet

”Problemet var, förutom den omfattande arbetslösheten, att världshandeln gick starkt tillbaka. Varu- och finansmarknadens rörlighet över gränserna begränsades kraftigt av den världsomfattande depressionen. Exportmöjligheterna uteblev, kvar blev de fördyrade nödvändiga importvarorna.”

argumenterades det för en kraftfull ledare (Führer) som skulle få tyskarna att i slutna led lämna det, enligt deras mening, moras av korruption och moraliskt förfall som Weimarrepubliken utgjorde. Det var endast inom välfärdssektorn som republiken i viss mån hade lyckats förnya personalstyrkan. Inom alla andra sektorer satt på mellan- och ledningsnivå i stort sett de personer kvar som tjänat den gamla regimen innan 1918, med en minst sagt kluven inställning till demokratin.²³⁾ Perioden 1918–1933 blev dock den reala tillväxten svag och de tekniska innovationernas påverkan på den makroekonomiska utvecklingen blev begränsad.

Det bör observeras att denna sista kris inte var en kris som var förorsakad av inflation, utan förklaringen var börskraschen i USA, och därmed tillförseln av amerikanska lån till Tyskland. Inflationsproblemet har hävts via valutareformen. Problemet var nu ett kraftigt fall i produktion och handel. Det förstärks via politiken.

I München fanns en avmobiliserad korpral vid namn Adolf Hitler, som hade en särskild förmåga att ge uttryck för känslorna hos dem som tyckte att Weimarrepubliken hade förrått dem.²⁴⁾ DAP (Tyska arbetarpartiet) grundades den 5 januari 1919. Hitler anslöt sig den 19 oktober 1919, blev partiets ledare och bytte dess namn den 24 februari 1920 till NSDAP (Nationalsocialistiska tyska arbetarpartiet) i samband med ett massmöte i ölhallen Hofbräuhaus i München. Med hjälp av en politisk militärisk organisation med kombination av en kraftfull propaganda lyckas NSDAP till slut erbjudas makten 1933. Weimarrepubliken och demokratin avskaffas. I december 1933 finns endast ett parti: NSDAP. Genom skrotandet av Versaillesfördragets hårda villkor och införlivandet av tidigare tyska områden stärktes dock stödet för maktövertagandet. Stegvis avskaffades de individuella fria levnadsvillkoren och en inhemsk terrorapparat byggdes upp.

Andra världskriget påbörjas 1939 och avslutas med ett totalt tyskt nederlag 1945. Tyskland delas upp i ett väst och ett öst, där den senare innesluts inom Sovjetunionens intressesfär. Berlinmuren byggs 1961. Berlinmurens nedmontering påbörjas den 9 november 1989. Tyskland som en fri och demokratisk stat med Berlin som

huvudstad återuppstår den 3 oktober 1990, vilken nu är datumet för den tyska nationaldagen (Tag der Deutsche Einheit). När de båda tyska staterna grundats 1949 förklarade sig Västtyskland åter berett att betala av krigsskadeståndet. DDR avsåg sig allt ansvar. År 2010, 92 år efter första världskrigets slut, gjordes den sista avbetalningen av krigsskadeståndet.²⁵⁾

Referenser

- Balderston, T. (2002): "Economics and Politics in the Weimar Republic". Cambridge University Press. New Studies in Economic and Social History (No. 45).
- Boldorf, Marcel (13 December 2021): Daniel, Ute; Gatrell, Peter; Janz, Oliver; Jones, Heather; Keene, Jennifer; Kramer, Alan; Nasson, Bill (eds.). "Post-war Economies (Germany)". 1914-1918-online. International Encyclopedia of the First World War. Freie Universität Berlin. Retrieved 16 April 2023.
- Fregert, K. (2021): "Grundläggande makroekonomi". Studentlitteratur.
- Friedman, M. (1963): "Inflation: Causes and Consequences", New York: Asia Publishing House.
- Friedman, M. (1968): "The Role of Monetary Policy". American Economic Review 58.
- Fisher, Irving (1907): The Rate of Interest. Mansfield Centre, CT: Martino Publishing (2009); MacMillan (1907).
- Haves, J. (2019): "Tysklands historia: Från Caesar till Merkel". Lind & Co.
- Holtfrerich, C-L. (1986): "The German Inflation 1914-1923. Causes and Effects in International Perspective". Published 1986 by Walter de Gruyter, Berlin.
- Keynes, J. M. (1919): "The Economic Consequences of the Peace". Första upplagan. Macmillan.
- Keynes, J. M. (1936): "The General Theory of Employment, Interest and Money". Macmillan.
- Krugman, Obstfeld and Melitz. (2018): 11 upplagan. "International Economics: Theory and Policy". Pearson.
- Lapidus, A. (2010): "På söndag slutar det första världskriget" Expressen 2 oktober 2010

Phillips, W. (1958): "The Relation between Unemployment and the Rate of Change Money Wage Rates in the United Kingdom 1861-1957". *Economica* 25.

Ryden, D. (2023): På internet: Orsaker till hyperinflationen i Tyskland 1923 | Historia | SO-rummet

Saitzow, (1933): *Die Arbeitslosigkeit, och Statistisches Jahrbuch*.

Siven, C-H. (2021): "Versaillesfreden, Keynes och den stora depressionen – skuldproblematiken i dag och för hundra år sedan". *Ekonomisk debatt* 1, årgång 49.

Stocker, F. (2022): "Die Inflation von 1923: Wie es zur größten deutschen Geldkatastrophe kam". *FinanzBuch Verlag*.

Weitz, E, D. (2009): "Weimartyskland: löfte och tragedi". *Dialogos*.

Winkler, H. A. (1993): "Weimar 1918–1933. Die erste deutsche Demokratie" in "Weimar 1918–1933. The First German Democracy" (in German). Munich: C.H. Becl.

Fotnoter

1) Den nye rikskanslern, Friedrich Ebert, uppdrog åt Hugo Preuss, som drygt ett decennium tidigare hade uppmanat till en slutlig lösning av junkerproblemet, att skapa en ny riksförfattning för Tyskland, som kunde läggas fram för den konstituerande nationalförsamlingen (Hawes 2019).

2) Se vidare Daniel Ryden, författare med inriktning på historia. <https://historiskamedia.se/forfattare/daniel-ryden/>. Referens hämtad från Orsaker till hyperinflationen i Tyskland 1923 | Historia | SO-rummet, 2023.

3) En intressant redogörelse av skuldproblematiken i dag och för hundra år sedan med syftning på Versaillesfreden och Keynes, ges i *Ekonomisk debatt* av Claes Henrik Siven (2021).

4) Under första världskriget arbetade John Maynard Keynes som rådgivare till den brittiska regeringen. Keynes avgick från sin post i fredsavtalsförhandlingarna i protest mot krigsskadeståndet som pålades Tyskland. Efter kriget skrev han "The Economic Consequences of the Peace", där han argumenterade för att krigsskadeståndet var fullständigt orealistiskt.

5) Boldorf, Marcel (13 december 2021).

6) Winkler, Heinrich August (1993). "Weimar 1918–1933. Die erste deutsche Demokratie" [Weimar 1918–1933. The First German Democracy] (in German). Munich: C.H. Becl.

7) Hawes 2019.

8) I ett modernare synsätt av kvantitetsteorin omfattas även icke full sysselsättning. När penningmängden ökas ökar bnp. För en uppdaterad översikt, se engelska Wikipedia "Quantity theory of money".

9) "Inflation is always and everywhere a monetary phenomenon". Milton Friedman, 1963.

10) Krugman, Obstfeld and Melitz. (2018) 11 upplagan.

11) En kombination av matchande handelsmöjligheter används för att utnyttja obalansen mellan marknaderna, som består av skillnader i marknadspriser på tillgångar.

12) Detta fenomen kallas för "overshooting" (överdriven förändring) i växelkursen i nominella termer. För att undvika denna "overshooting" skall växelkursförändringen begränsas till förändringen av penningutbudet i reella termer.

13) "Förutom Rikstryckeriet i Berlin anlätades hundra-trettio privata företag för att trycka sedlar. Som mest var 1 783 tryckpressar igång i en febril verksamhet." Orsaker om hyperinflationen i Tyskland 1923. (Ryden 2023).

14) Beräknat från Holtfrerich (1986). Presenterat i Balderstone (2002).

15) Weitz 2009.

16) James Hawes 2019.

17) Se vidare Weitz 2009. De som var vinnare på inflationen var låntagare, som nu kunde betala tillbaka med devalverade pengar och de som innehade utländsk valuta. Förlorarna var långivare, som fick återbetalt i devalverade pengar.

18) Författaren känner inte till några kvantitativa studier, men det kan vara ett intressant forskningsuppdrag.

19) Detta visar att kvantitetsteorin är väl fungerande i verklighetens ekonomi, eftersom inflationen upphör när penningutbudet begränsas via den nyinförda valutan.

20) Omloppshastigheten på pengar ökar sannolikt under masskonsumtionens år, hur mycket och hur länge framgår inte här. Fram träder också en ny kvinna. Den nya kvinnan blir en omtalad symbol för 1920-talet. Den nya kvinnan ville vara jämlik och strävade efter ekonomiskt oberoende.

21) Saitzow (1933).

22) Statistik redovisas i Balderston (2002).

23) Se vidare Weitz 2009. Se även en ny bok av Stocker 2022.

24) Hawes 2022.